

ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 336.5:339.923

В. П. КУДРЯШОВ,
*професор, доктор економічних наук,
завідділом державних фінансів Науково-дослідного фінансового інституту
"Академія фінансового управління"
(Київ)*

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ У ЄС У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Доведено, що політика публічних видатків у ЄС у післякризовий період спрямовується як на здійснення фіскального коригування, так і на підтримання економічного зростання та фінансової стабільності. Визначено категорії видатків, які рекомендуються для посилення позитивних впливів на показники економічної динаміки. Розглянуто реалізацію таких підходів у ЄС. Наголошено на необхідності врахування європейського досвіду при проведенні фіскального коригування в Україні.

Ключові слова: фіскальна політика, політика видатків, політика доходів, фіскальна консолідація, фіскальне коригування, жорстка економія.

V. P. KUDRYASHOV,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of Department of Public Finances, Financial Research Institute
"Academy of Financial Management"
(Kyiv)*

POLICY OF PUBLIC EXPENDITURES IN THE EU IN POST-CRISIS PERIOD

It is proved that the policy of public expenditures in the EU in the post-crisis period is directed both at the implementation of fiscal adjustment, and at maintaining the economic growth and financial stability. Categories of expenditures recommended for increasing the positive impacts on the economic dynamics indicators are determined. The implementation of such approaches in the EU are considered. It is emphasized on the necessity to take into account European experience when conducting the fiscal adjustment in Ukraine.

Keywords: fiscal policy, expenditure policy, income policy, fiscal consolidation, fiscal adjustment, rigorous savings.

Кризові явища у фінансовій та економічній сферах (2008–2009 рр.) спричинили різке погіршення стану державних фінансів у більшості країн світу, і в тому числі в державах – членах ЄС. Відзначалося загострення ризиків у мобілізації доходів, фінансуванні видатків і проведенні кредитних операцій, що, у свою чергу, призвело до зростання фіскальних дисбалансів. Підвищення рівня дефіциту сектору загального державного управління вимагало розширення заходів щодо його обмеження. Крім того, органи державного управління змушені були істотно

© Кудряшов Василь Павлович (Kudryashov Vasyl' Pavlovych), 2017; e-mail: kvp.kudrya@gmail.com.

збільшити фінансування підтримки банківського сектору та забезпечення фінансової стабільності. З боку Європейського центрального банку здійснювались операції з надання допомоги державам – членам ЄС, у яких розбалансування фіскальної системи було досить вагомим. Такі зміни стали причиною значного збільшення публічного боргу.

Темпи економічного зростання у період відновлення виявилися досить низькими, що не дозволило досягнути позитивних результатів на основі недискреційних підойм. За таких умов стандартні підходи до проведення фіскальної політики, що використовувалися протягом останніх десятиріч, виявилися не адекватними для обмеження фіскальних ризиків і недопущення погіршення макроекономічної ситуації. Виникла гостра потреба у розробленні нових підходів, спрямованих на вирішення не тільки завдань у фіскальній сфері, але й цілого комплексу проблем фіскального регулювання. Водночас виявилися різні рецепти (нерідко діаметрально протилежні) вирішення окреслених проблем як у теоретичному аспекті, так і у практичній площині. Важливого значення набули питання координації фіскальної політики з використанням грошово-кредитного регулювання, спрямованого на підтримання фіскальної стійкості. Завдання у практичному просторі розв'язуються різними шляхами, вибір яких ґрунтується на врахуванні як теоретичних підходів, так і реального досвіду (як позитивного, так і негативного) здійснення бюджетного процесу у різних країнах.

В Україні дослідженню проблем фіскальної політики приділяється значна увага. Вони стали предметом аналізу В.М. Гейця, Т.І. Єфименко, І.О. Луніної, В.Р. Сіденка, В.М. Федосова, В.М. Опаріна та інших. Серед зарубіжних науковців розгорнулася дискусія щодо оцінки впливів політики видатків на економічне зростання, фінансову стабільність і стійкість державних фінансів у післякризовий період. Вивченню цих питань присвячено праці таких вчених, як А. Алесіна, Л. Бальцеревич, А. Барріос, Р. Боссія, Л. Каліна, Р. Кривілі, А. Лазек, П. Лозіфов, Дж. Подпієра, А. Шехтер та інші. Пропозиції та рекомендації щодо підвищення результативності політики видатків розробляються експертами МВФ, Світового банку, Єврокомісії та багатьох інших інституцій.

З огляду на це, **мета статті** – проаналізувати зміни, що відбуваються у політиці державних видатків у ЄС у післякризовий період в аспекті продовження фіскальної консолідації, а також підтримання економічного зростання і забезпечення фінансової стабільності.

Політика державних видатків (government expenditure) здійснюється органами державного управління та є складовою політики публічних видатків, яка охоплює і витрати державних корпорацій. Видатки сектору загального державного управління розглядаються також у рамках окремих субсекторів (центрального, територіальних і місцевих урядів, державних соціальних фондів). Державні витрати включають бюджетні видатки, надання кредитів, погашення боргу, розміщення бюджетних коштів на депозитах і придбання цінних паперів*.

Згідно з висновками експертів МВФ, внаслідок фінансової кризи у більшості розвинутих країн мали місце досягнення рекордних рівнів заборгованості та посилення тиску публічних видатків (зокрема, у сферах охорони здоров'я та пенсій-

* Бюджетний кодекс України, ст. 2.

ного забезпечення). За таких умов вирішального значення набули питання фінансового коригування, яке повинне здійснюватися з урахуванням нових викликів. Виникла необхідність внесення серйозних змін до фінансової політики *.

Як правило, у період подолання наслідків економічної кризи розширюються заходи, спрямовані на бюджетну підтримку економічного зростання шляхом внесення змін до обсягів і структури видаткової та дохідної частин публічного бюджету. Зокрема, з боку видатків зростають витрати на підтримання сукупного попиту, збільшується фінансування субсидій підприємствам і населенню. Операції, що передбачають внесення змін до публічного бюджету (зі спрямуванням на зменшення або збільшення державних видатків і доходів) з метою вирішення завдань забезпечення розвитку країни, позначаються поняттям "фінансове коригування" (fiscal adjustment). У більшості випадків цей процес зводиться науковцями до політики, спрямованої на зменшення публічного дефіциту в результаті або скорочення видатків, або збільшення доходів, або здійснення відповідних операцій одночасно. Проте таке поняття вважається дискусійним і відображає не статичний стан, а процес — рух від бюджетного дефіциту до збалансованого бюджету **.

В умовах рецесії для підтримання економічного зростання і розширення соціальних програм здійснюється збільшення видатків. Нерідко відповідні заходи мають за основу зростання дефіциту бюджету з причин недостатності доходів для фінансування видатків. Тому такі зміни не належать до фінансового коригування, а відображають дискреційні заходи щодо впливу на соціальний та економічний розвиток, а не на стан фінансової системи. Що ж до фінансового коригування з боку доходів, то воно також може здійснюватися для вирішення проблем фінансової консолідації шляхом їх збільшення (з використанням дискреційних підходів).

Основними складовими фінансової політики є політика мобілізації доходів, здійснення видатків і кредитування, політика фінансування публічних бюджетів, боргова політика, міжбюджетне регулювання. Особливого значення набувають такі напрями фінансової політики, як трансфертна політика, надання субсидій, преференцій у сфері оподаткування, фінансування державних корпорацій, залучення і використання коштів від приватизації державного майна, проведення активних операцій та ін.

Водночас імперативом є те, що фінансова політика повинна спрямовуватися на здійснення позитивних (принаймні, нейтральних, а не негативних) впливів на економічне зростання, фінансову стабільність, рівень життя населення, стан розвитку регіонів. Її проведення має сприяти стабілізації макроекономічної ситуації у країні та забезпечувати поступальний розвиток у середньо- і довгостроковому періодах.

З метою координації фінансової політики держав — членів ЄС Єврокомісією здійснюється цілий комплекс заходів регулювання. Зокрема, у рамках Пакту про стабільність і зростання передбачено проведення процедури надмірного дефіци-

* IMF. Long-Term Trends in Public Finances in the G-7 Economies. Prepared by Carlo Cottarelli and Andrea Schaechter. 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1013.pdf>.

** Fiscal adjustment explained [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://everything.explained.today/Fiscal_adjustment/.

ту. Експертами ЄС визначаються країни, в яких допущено перевищення прийнятих індикаторів дефіциту і боргу сектору загального державного управління, та надаються рекомендації щодо їх відновлення. Запроваджено також моніторинг їх урахування при проведенні політики державами, які віднесено до такої процедури. У випадках, коли держава – член ЄС не дотримується встановлених індикаторів фіскального дефіциту або вимагає покращення структурного балансу, Єврокомісією аналізуються причини її прорахунків і оцінюється виконання нею заходів, передбачених наданими рекомендаціями. Якщо такий аналіз виявляє, що урядом було запроваджено достатні зміни, то Єврокомісія може збільшити строки виконання встановлених індикаторів*.

Особливе значення у післякризовий період надається реалізації видаткової політики. Визначення раціональних обсягів і структури видатків сектору державного управління, а також їх розподілу між субсекторами, сферами економічної діяльності та соціальними групами є основою фіскальної політики, спрямованої на відновлення стійкості державних фінансів і надання позитивних імпульсів соціально-економічному розвитку. Як правило, у ході реалізації програм фіскальної консолідації (для обмеження обсягів фіскального дефіциту і державного боргу) державні витрати зменшуються.

Згідно з кейнсіанською теорією, видаткам державного бюджету приділяється досить значна увага в регулюванні сукупного попиту [1]. У випадках недостатності доходів для фінансування видатків (за умов зменшення сукупного попиту і зниження рівня зайнятості) допускається використання додаткового ресурсу, який залучається за рахунок збільшення обсягу дефіциту. Зведення бюджету з дефіцитом розглядається як один з інструментів досягнення повної зайнятості. Важлива роль відводиться державним закупівлям, а також наданню державних кредитів і бюджетних субсидій підприємствам і населенню.

М. Фрідмен (монетарна теорія) велике значення надавав питанням впливів фіскальної політики на рівень інфляції. Як він вважав, дефіцит державного бюджету є одним з факторів зростання інфляції, але тільки за умови, що уряд вдається до його фінансування за рахунок грошової емісії. Використання дефіциту не обов'язково призводить до підвищення рівня інфляції, це відбувається лише тоді, коли зростають ставки процента і швидкість обігу грошей [2, с. 115]. На думку А. Лернера (теорія функціональних фінансів), державні видатки не повинні орієнтуватися на досягнутий рівень податкових надходжень. Політика видатків має спрямовуватися на підтримання зайнятості. Але, за визначенням Ш. Бланкарта, підтримання повної зайнятості навряд чи можливе шляхом дозування доходів і видатків. Теорія соціального вибору (Дж. Бьюкенен) відносить до важливих факторів, які впливають на політику публічних видатків, домінування пріоритетів інтересів індивідів і груп над інтересами держави. Як наслідок, стало можливим здійснення видатків, не залежних від доходів [3, с. 40–41].

* European Commission. The EU's economic governance explained. – Brussels, 2015. – 26 November [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6071_en.htm; Assessment of action taken by Poland in response to the Council Recommendation of 10 December 2013 and by Croatia in response to the Council Recommendation of 28 January 2014 with a view to bringing an end to the situation of excessive government deficit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/30_edps/other_documents/2014-06-02_pl_communication_from_the_commission_en.pdf.

На практиці у ході проведення політики публічних видатків у різних державах враховуються як теоретичні рекомендації, так і особливості економічного, фінансового та соціального розвитку країн, а також досвід фіскального регулювання, набутий протягом багатьох років. Значна увага приділяється питанням впливів видатків на динаміку показників сукупного попиту. Водночас уряди намагаються не допускати досягнення критичних показників заборгованості, зумовлених збільшенням позик з метою фінансування вищих рівнів публічних видатків.

Політика видатків спрямовується не тільки на забезпечення товарами та послугами, які не виробляє і не надає приватний сектор, але й на підтримання макроекономічної стабільності, на надання галузям, які потребують фінансової допомоги, субсидій (на інфраструктурні проекти, банківському сектору з метою попередження фінансових криз, аграрному бізнесу), на здійснення перерозподілу доходів між різними групами населення і досягнення їх більш справедливого використання. У періоди низьких і від'ємних темпів економічного зростання політика видатків націлюється на збільшення сукупного попиту (для компенсації зменшення витрат домогосподарств на товари споживання, а також фірм на капітальні видатки). Публічні видатки мають направлятися на досягнення широкого спектра конкретних економічних цілей — таких, як скорочення безробіття, досягнення рівності, будівництво доріг, боротьба з бідністю, перебудова міст*.

Реалізація заходів фіскальної консолідації у післякризовий період у зарубіжних країнах викликає як позитивні, так і негативні впливи на економічний і соціальний розвиток. З одного боку, скорочення дефіциту сектору державного управління стає основою для обмеження державних запозичень і державного боргу. За таких умов зменшуються негативні впливи на розвиток економіки (зокрема, послаблюється ефект витіснення; зміцнюється конкуренція в результаті обмеження підтримки підприємств з використанням бюджетного ресурсу; знижуються показники корупції в результаті реалізації заходів щодо розширення транспарентності бюджетних операцій). З іншого боку, стримування бюджетних видатків стає фактором зменшення сукупного попиту, що, у свою чергу, справляє негативні впливи на економічне зростання, а значне збільшення бюджетного дефіциту посилює тиск на інфляційні процеси.

У період економічної кризи спостерігалися серйозні зміни у динаміці показників бюджетних видатків та їх структури у розвинутих країнах. Розширення соціальних видатків (зокрема, на публічне медичне обслуговування і пенсійні виплати) істотно збільшило частку держави в економіці, а підтримка фінансового сектору спричинила швидке зростання державного боргу. Тому, як правило, у післякризові періоди постає питання відновлення фіскальної стабільності шляхом скорочення обсягів публічних видатків.

Водночас важливо враховувати, що зменшення бюджетних видатків може здійснювати негативні впливи на розвиток економіки (внаслідок обмеження фінансування державної допомоги окремим секторам економіки та скорочення соціальних виплат для вирішення соціальних завдань). А заходи, спрямовані на

* The public sector and fiscal policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Fiscal_policy_government_spending.html.

збільшення ресурсної бази бюджету, можуть стримувати економічне зростання (зокрема, внаслідок посилення податкового навантаження на суб'єктів економічної діяльності, ускладнення умов надання державного майна в оренду, вилучення додаткових доходів державних корпорацій до державного бюджету за умови продовження тиску на менеджмент з боку чиновників), а також погіршувати рівень життя населення. Зниження реальних доходів громадян може спричинити зменшення сукупного попиту та неможливість перекладання інфляційних витрат підприємств на населення.

Фахівцями МВФ було розроблено пропозиції щодо проведення політики витратків*. Рекомендується зменшувати витрати бюджету, але при цьому слід враховувати цілий ряд факторів: рівень зайнятості у публічному секторі, загальний рівень оплати праці, її порівнянність із заробітною платою у недержавному секторі, ефективність праці державних службовців, структуру оплати праці та ін. Реформування оплати праці має націлюватися не тільки на фіскальне коригування, але й одночасно на досягнення запланованих результатів з підтримання економічного зростання та зайнятості. Реформування витратків передбачає також внесення змін до інституційної системи, що використовується для проведення фіскальної політики (зокрема, це стосується фіскальних правил і продовження децентралізації). Необхідно досягати позитивних результатів від підвищення адресності та ефективної раціоналізації, не допускати скорочення публічного капіталу, мобілізувати необхідну інституційну та політичну підтримку.

Слід розрізняти курс на жорстку фіскальну політику і курс на жорстку економію. Підвищення жорсткості фіскальної політики передбачає зменшення видаткової частини або збільшення доходів. Поняття “жорстка економія” відображає зменшення (або стримування) показників витратків. Політика збільшення доходів може ґрунтуватися на дискреційних заходах або на підтриманні автоматичної стабілізації. Підвищення жорсткості фіскальної політики можливе лише на основі активізації дискреційних механізмів. Автоматична стабілізація передбачає створення сприятливих умов для прискорення економічного зростання, і в тому числі – з використанням дискреційних змін, спрямованих на зниження фіскального тиску**. При цьому недостатньо розглядати лише обсяги видаткової та дохідної частин бюджету загального уряду. Необхідно аналізувати зміни в їх структурі.

За визначенням науковців Польщі, фіскальна консолідація в ЄС зазнає критики багатьох вчених і стосується жорсткої економії. Вважається, що скорочення витратків стало причиною зниження показників економічного зростання. Але, на їхню думку, такий підхід не враховує реальних умов економічного розвитку та особливостей фіскальної політики у післякризовий період. Затяжні рецесії у деяких країнах стали наслідком первинної розбалансованості, яка відзначалася в умовах кризи, що і викликало зниження витратків. Причина такої ситуації полягала у змен-

* Fiscal Monitor. April 2014. Public Expenditure Reform Making Difficult Choices. IMF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2014/01/pdf/fm1401.pdf>.

** Дискреційна фіскальна політика передбачає внесення змін (дискреційних змін) до системи мобілізації ресурсу державного бюджету та виконання витратків (включаючи кредитування) з боку органів державного управління шляхом використання певних механізмів (дискреційних механізмів). До дискреційних заходів належать конкретні дії органів державного управління, спрямовані на проведення таких операцій.

шенні мобілізації коштів на умовах позик, що призвело до скорочення інвестицій у будівельну галузь. Тим часом невваженою виявилась і фіскальна політика урядів, коли наголос було зроблено на підвищення рівня оподаткування і відкладення структурних реформ [4, р. 69].

З 2009 р. у державах – членах ЄС було запроваджено цілий ряд заходів фіскального коригування, спрямованих на поліпшення ситуації у сфері державних фінансів. Вони стосувалися внесення змін (у рамках дискреційної політики) до обсягів і структури як видатків (з урахуванням операцій кредитування), так і доходів. Переглядалися підходи до використання підойм бюджетного дефіциту. Допущено також накопичення обсягів державного боргу, показники якого значно перевищили граничні індикатори, рекомендовані Єврокомісією.

У період подолання наслідків економічної кризи в ЄС було внесено істотні зміни до видатків і доходів сектору загального державного управління (табл. 1)

Таблиця 1

Динаміка показників сектору загального державного управління в ЄС-28 *

(% ВВП)

Показники	Р о к и								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Видатки.....	44,6	46,3	50,1	49,9	48,6	49,0	48,7	48,2	47,3
Доходи.....	43,7	43,8	43,5	43,5	44,0	44,7	45,4	45,2	44,9
Дефіцит.....	0,9	2,4	6,6	6,4	4,6	4,3	3,3	3,0	2,4
Державний борг...	57,5	60,7	72,8	78,4	81,1	83,8	85,7	86,7	85,0

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/main-tables>.

Протягом останніх років показники видатків публічного бюджету зазнали досить серйозних змін. У 2009 р. їх рівень відносно ВВП різко підвищився, а надалі відзначалася тенденція до його зниження. Лише для 2012 р. виявилось характерним незначне підвищення видаткової частини сектору державного управління. Збільшення видатків було викликане запровадженням дискреційних заходів, спрямованих на підтримку економічного і соціального розвитку держав – членів ЄС. А їх зниження відображало реалізацію заходів фіскального коригування. Проте перевищення досягнутого у 2014 р. рівня видатків над докризовим показником (порівняно з 2007 р. – на 3,5 процентного пункта) є свідченням незавершеності фіскальної консолідації та необхідності її продовження. Водночас з'ясувалася необхідність посилити впливи політики видатків на підтримання економічного зростання та фінансової стабільності. Сьогодні її здійснення продовжується поряд з використанням механізмів політики доходів.

За оцінками уже згаданих польських економістів [4, р. 69], у відповідь на глобальну фінансову кризу протягом 2008–2010 рр. фіскальну політику було послаблено у більшості держав – членів ЄС – внаслідок як використання дискреційних фіскальних стимулів, так і дії автоматичних стабілізаторів. Близько половини зростання дефіциту досягнуто за рахунок циклічних факторів, тобто від дії автоматичних стабілізаторів, а решту його – від дискреційних фіскальних стимулів. Таке послаблення спричинило різке збільшення фіскального дефіциту, і тому цю політику вчені вважають помилковою.

Для 2014 р. у динаміці показників сектору державного управління ЄС-28 характерним виявилось продовження скорочення видатків відносно ВВП (на 0,5 процентного пункта) і показника доходів (на 0,2 процентного пункта), результатом чого стало зниження дефіциту (на 0,3 процентного пункта). У 2015 р. продовжувалося зменшення видатків (на 0,9 процентного пункта) і доходів (на 0,3 процентного пункта). Як результат, продовжилося скорочення бюджетного дефіциту. Таким чином, спостерігалася тенденція до продовження фіскального коригування переважно за рахунок стримування видатків, а щодо доходів, то політика спрямовувалася на посилення впливів автоматичної стабілізації.

Слід також звернути увагу на існування значних відмінностей у проведенні політики державних видатків у різних країнах – членах ЄС (рис. 1).

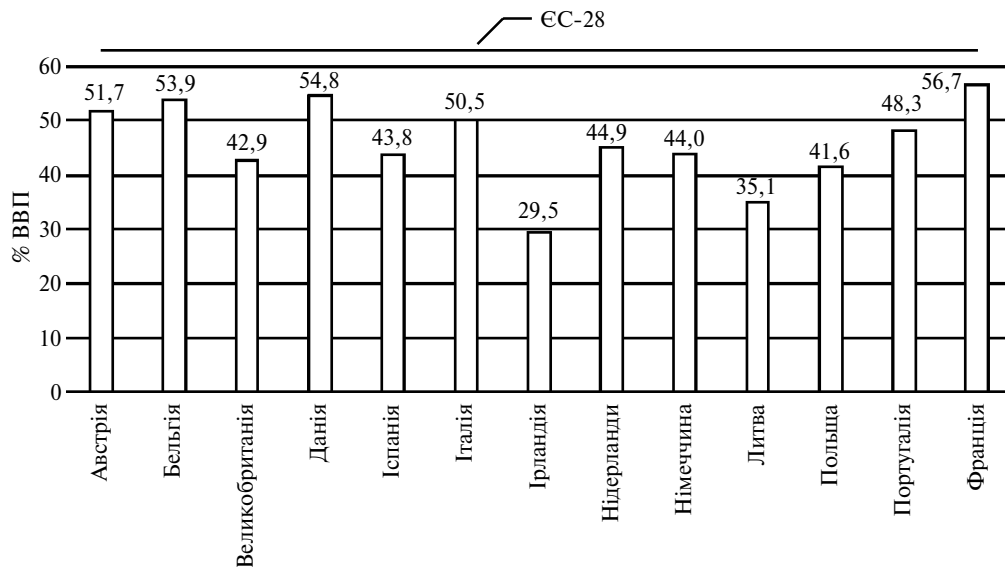

Рис. 1. Показники видатків сектору загального державного управління в окремих країнах – членах ЄС у 2015 р.

У наведеній групі країн рівень видатків відносно ВВП у держави з найвищим таким показником (Франція) перевищує середній по ЄС-28 на 9,5 процентного пункта, а у країни з найнижчим таким показником (Ірландія) – відповідно, є меншим на 17,7 процентного пункта. Подібні відхилення пояснюються особливостями соціально-економічного та політичного розвитку кожної держави.

У рамках ЄС здійснюються заходи щодо регулювання фіскальної політики держав – членів цієї організації з метою недопущення загострення фіскальних ризиків у співтоваристві в цілому. Згідно з Договором про Європейський Союз і Договором про функціонування Європейського Союзу, рекомендовано дотримуватись основних принципів фінансової політики: справедливості, збалансованості, стабільності, субсидіарності, пропорційності, ефективності, цільового характеру використання державних ресурсів, захисту фінансових інтересів співтовариства, прозорості публічних фінансів. Механізми регулювання фіскальної політики визначено цілим рядом документів: Пактом стабільності та зростання, Угодою про стабільність, координацію та управління в економічному і монетарному союзі (фіскальний компакт), Європейським семестром.

Здійснення такого регулювання націлено на зміцнення управління економікою, а також досягнення стійкої конвергенції, економічного зростання і зайнятості *.

Важливого значення при регулюванні фіскальної політики в ЄС набула процедура коригування надмірного дефіциту сектору загального державного управління. Вона застосовується, коли держави — члени ЄС не дотримуються граничних рівнів, встановлених для бюджетного дефіциту. За таких умов Єврокомісією передбачено відкриття процедури коригування, визначення цілей і завдань фіскальної політики, спрямованої на подолання цього дефіциту, встановлення строків розв'язання поставлених завдань. Передбачено також оцінку з боку Єврокомісії ефективності розроблених урядом заходів, а також контролю за їх виконанням **.

Регулювання фіскальної політики в ЄС здійснюється з використанням індикаторів, до складу яких входять дефіцит публічного бюджету, а також борг сектору загального уряду у % ВВП. При цьому всі інші показники бюджету (обсяги і структура видатків, мобілізованих доходів, кредитування та фінансування) визначаються органами державного управління кожної країни самостійно.

Проте внесення змін до рівня видатків сектору державного управління необхідно розглядати не тільки з точки зору збалансованості публічного бюджету. Важливого значення набувають питання їх впливу на економічне зростання, фінансову стабільність і вирішення соціальних проблем у післякризовий період. Тому здійснення фіскальної консолідації доцільно доповнювати (для забезпечення довгострокового економічного зростання) цілим рядом заходів, спрямованих на недопущення зниження сукупного споживчого попиту. Потребують посилення підтримка приватного підприємництва та забезпечення фінансової стабільності. Але для цього необхідним є не досягнення механічного зниження рівня бюджетних видатків, а запровадження таких змін у сфері видаткової політики, які водночас здійснюватимуть позитивні впливи на економічний і фінансовий розвиток.

За визначенням директора департаменту фіскальної політики МВФ В. Гаспара, фіскальну політику слід спрямовувати на підтримання зростання і стабільності. З огляду на тенденцію до збільшення показників приватного та державного боргу, фіскальні програми мають підтримувати реструктуризацію фінансового сектору і приватного боргу. Проте такі програми мають бути досить важливими. Не менш важливого значення набувають питання координації фіскальної, монетарної та структурної політики з метою їх спрямування на вирішення відповідних завдань ***.

* Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. С 83. — 2010. — 30 March. — Р. 1–388 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:EN:PDF>; European Commission. Economic governance review. Report on the application of Regulations (EU) n° 1173/2011, 1174/2011, 1175/2011, 1176/2011, 1177/2011, 472/2013 and 473/2013.

** European Commission. Economic and Financial Affairs. Graph of the week Graph of the week: Excessive Deficit Procedure explained [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/economy_finance/graphs/2014-11-10_excessive_deficit_procedure_explained_en.htm.

*** Debt: Use It Wisely — Press Conference Opening Remarks. Vitor Gaspar, Director, Fiscal Affairs Department [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/10/06/AM16-SP100516-Debt-Use-It-Wisely-Opening-Remarks>.

Політика публічних видатків може спрямовуватися на підтримання економічного зростання та забезпечення стабільності у різні способи. Такі завдання вирішуються шляхом фінансування публічних послуг у сфері безпеки. Створення безпечного клімату для розвитку бізнесу, проведення операцій у фінансовій сфері, розвитку ринку праці, реалізації міжнародних контрактів є досить важливим фактором економічного зростання. Інші значні впливи здійснюються державними органами управління у сферах протидії монополізму, підтримання конкуренції, боротьби з корупцією, розширення транспарентності операцій у сферах не тільки державних фінансів, але й приватного підприємництва. Досить істотним є вплив органів державного управління на фінансування розвитку інфраструктури. Зростає роль держави у наданні якісних освітніх послуг, медичного страхування, пенсійного забезпечення, підтримки безробітних *.

Особливого значення набувають питання встановлення найбільш раціональних підходів до фіскального коригування. У центрі дискусії (як науковців, так і політиків) опинилися питання результативності внесення змін до політики видатків, з одного боку, та політики доходів, з іншого. Аналізуються їх впливи на вирішення завдань фіскальної консолідації, а також на забезпечення соціально-економічного розвитку країн. Визнано, що такі зміни повинні враховувати особливості економічного і соціального розвитку кожної держави. Водночас виокремлюються і загальні підходи, які доцільно брати до уваги у більшості країн.

Науковці США (А. Алесіна, Р. Боссія) вважають, що підвищення оподаткування є більш руйнівним для економіки і менш ефективним для зменшення дефіциту, ніж обмеження видатків. За їхніми розрахунками, скорочення дефіциту шляхом внесення змін до видаткової частини приводить до стійкого економічного зростання у майбутніх періодах, тоді як підвищення оподаткування стає причиною сповільнення економічного зростання і досягнення менш значних ефектів у зменшенні дефіциту. Звертається увага на той факт, що збільшення державних видатків забезпечує позитивні короткострокові результати, але протягом довгострокового періоду воно підриває розвиток приватного сектору, який розглядається як вирішальний фактор підвищення добробуту **.

Експерти МВФ (Р. Кривілі, П. Лозіфов, Дж. Подпієра та інші) також рекомендують вирішувати завдання обмеження бюджетного дефіциту переважно за рахунок зменшення видатків, а не підвищення рівня оподаткування. За їхнім визначенням, фіскальне коригування на основі видатків є менш витратним, ніж на основі оподаткування. Прикладом може слугувати Німеччина, яка запровадила стимулювання шляхом зниження рівня оподаткування доходів, здійснила структурні реформи для зміцнення жорсткості ринку праці, внесла зміни до пенсійної системи, значно скоротила пільги у сфері державного управління, зменшила суб-

* Розглядаючи впливи політики видатків на економічне зростання, науковці ЄС підкреслюють важливість таких ключових послуг, як безпека, інфраструктура та освіта (The Importance of Public Expenditure Reform for Economic Growth and Stability. ECB // Monthly Bulletin. – 2016. – April [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/pp61-73_mb200604en.pdf).

** Europe's Fiscal Crisis Revealed: An In-Depth Analysis of Spending, Austerity, and Growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/europe/report/europes-fiscal-crisis-revealed-depth-analysis-spending-austerity-and-growth#chapter1>.

сидії окремим галузям (включаючи будівництво, нерухомість, вугільну промисловість, аграрний сектор) *.

Політику видатків слід здійснювати з використанням дійових механізмів контролю з боку парламенту і громадських організацій за діяльністю органів державного управління. Такий контроль повинен спрямовуватися на уточнення цілей видаткової політики, правильність розподілу ресурсів, ефективність витрачання бюджетних коштів **.

За визначенням науковців дослідницького центру Європейської комісії з питань аналізу фіскальної політики ЄС (А. Барріос та А. Шехтер), досить важливим є досягнення раціональної структури публічних видатків і більш високої їх ефективності. Економічне зростання підтримується, коли публічні видатки орієнтовано на інвестиції, зокрема — у людський капітал (освіту та охорону здоров'я), підтримку технічного прогресу і розвиток інфраструктури. Ще одним важливим фактором слугує покращення системи соціального захисту, що сприяє підвищенню продуктивності робочої сили і капіталу. Водночас, на їхній погляд, публічні трансферти і споживання, як правило, здійснюють негативні впливи на економічне зростання ***.

У дослідженні, проведеному в рамках Європейського центрального банку, розглядалися можливі підходи до визначення впливів публічних видатків і доходів на економічне зростання та ефективність. Зроблено висновки, що фіскальна політика може здійснювати впливи на виробництво шляхом внесення змін до структури споживання та інвестицій, надаючи стимули або антистимули до підвищення ефективності зайнятих, що, у свою чергу, впливає на рівновагу на ринку праці ****.

У період подолання наслідків кризи, як правило, вирішується цілий ряд завдань, які вимагають зростання видатків і внесення змін до їх структури. Зокрема, потребують збільшення обсяги соціальних видатків, а також бюджетної підтримки державних цільових фондів, банківської системи і державних корпорацій реального сектору економіки. Зростає навантаження на публічний бюджет з погашення та обслуговування запозичень. Водночас загострення фінансових ризиків передбачає реалізацію заходів щодо забезпечення макроекономічної стабілізації за рахунок обмеження дефіциту та публічного боргу. Таких результатів досягають у ході реалізації механізмів фіскального коригування шляхом зменшення або стримування зростання видатків і внесення змін до їх структури.

* Regional Economic Issues. November 2015. Central, Eastern, and Southeastern Europe Reconciling Fiscal Consolidation and Growth [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/rei1115.pdf>; Europe's Fiscal Crisis Revealed: An In-Depth Analysis of Spending, Austerity, and Growth [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.heritage.org/europe/report/europes-fiscal-crisis-revealed-depth-analysis-spending-austerity-and-growth#chapter1>.

** За визначенням А. Премчанда, контроль має здійснюватися на різних рівнях: з боку законодавчої влади та уряду; між центральними відомствами і бюджетними організаціями; між управліннями та їх підрозділами [5].

*** The quality of public finances and economic growth by Salvador Barrios and Andrea Schaechter // Economic Paper 337. — September 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication13101_en.pdf.

**** Economic Growth and Budgetary Components a Panel Assessment for the EU (by Antonio Afonso and Juan Gonzalez Alegre). — European Central Bank // Working Paper Series № 848. — January 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp848.pdf?b12315dbe2d30e85927e19a74fc8aea8>.

За визначенням експертів Світового банку, розподіл витрат за різними функціями здійснює вплив на економічне зростання, оскільки одні категорії витрат можуть збільшувати економічне зростання істотною мірою, ніж інші. Тому важливого значення при проведенні витраткової політики набувають питання направлення витрат у продуктивну та непродуктивну сфери *. До першої з них переважно відносять витрати на публічне споживання і трансферти, а до другої – інвестиції та соціальні витрати. Збільшення непродуктивних витрат здійснює негативні впливи на економічне зростання, а витрати у продуктивну сферу можуть йому сприяти. Проте слід враховувати, що досягнення позитивних змін залежить також від досягнутого рівня державного управління. Збільшення витрат у продуктивній сфері стає фактором економічного зростання у державах з належним рівнем державного управління. При низькому рівні управління збільшення витрат на продуктивній сфері може спричинити і негативні зміни. Водночас при належному рівні державного управління достатньо виважені витрати на непродуктивній галузі можуть забезпечити позитивні результати.

Звуження фіскального простору (бюджетних коштів) для продуктивних витрат нерідко пов'язується з великими обсягами державного сектору, який, у свою чергу, відображає надмірні розміри фінансування ключових державних функцій (загальних публічних послуг, оборони, безпеки), трансфертних платежів із соціального забезпечення та підтримання рівня життя, сплати процентів по публічному боргу.

Що ж до субсидій, то вони можуть викривлювати розподіл ресурсів і тому шкодити економічному зростанню. Трансферти і субсидії мають перерозподільну природу і вважаються непродуктивними, оскільки не стимулюють економічного зростання, хоча можуть характеризуватися значною економічною вартістю, яка деформує систему оподаткування та викликає негативні побічні ефекти **. Трансферти (наприклад, виплати по безробіттю), особливо коли вони є недостатньо виваженими, можуть послабити стимули до праці та погіршити ситуацію на ринку праці. Надмірний рівень публічного споживання може знизити ефективність і нашкодити економічному зростанню. Навпаки, публічні інвестиції мають позитивні впливи на економічне зростання. Тому реформування витрат у напрямі сприяння економічному зростанню передбачає зрушення від публічного споживання і трансфертів до інвестицій.

Протягом останніх років у ЄС відзначалися досить істотні зміни не тільки показників загального рівня державних витрат відносно ВВП, але й їх структури (табл. 2).

Найбільшою мірою зростання виявилось характерним для витрат на соціальний захист (у 2015 р. порівняно з 2007 р. вони збільшилися на 2,2 процентного пункту). Відзначалися прирости фінансування загальнодержавних послуг, але з 2014 р. вони почали зменшуватися. Зросли витрати на економічний розвиток, охорону здоров'я та освіту (зниження відповідного показника спостерігалось лише

* Fiscal Policy and Economic Growth. Lessons for Eastern Europe and Central Asia / The World Bank, P. 7–10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/257896-1182288383968/FiscalPolicy&EconomicGrowthinECA_FullReport.pdf.

** The Importance of Public Expenditure Reform for Economic Growth and Stability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/pp61-73_mb200604en.pdf.

у 2015 р.). Видатки на оборону залишалися на тому самому рівні (зниження цього показника мало місце лише у 2015 р.). Витрати на економічний розвиток було значно збільшено у 2009–2010 рр., але надалі вони характеризувалися тенденцією до зниження, хоча у 2015 р. перевищували рівень 2007 р. При цьому зменшилася частка видатків на житлово-комунальне господарство, стабілізувалися витрати на громадський порядок і безпеку, не зазнали істотних змін видатки на охорону навколишнього природного середовища. За підсумками 2015 р., високими залишалися показники фінансування видатків на соціальний захист.

Таблиця 2

Показники видатків сектору загального державного управління в ЄС-28 за функціональною класифікацією *

(% ВВП)

Показники	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Загальнодержавні послуги	6,3	6,5	6,7	6,7	6,8	6,9	6,9	6,7	6,2
Оборона.....	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,4
Громадський порядок і безпека.....	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Економічний розвиток.....	4,0	4,6	4,9	5,1	4,5	4,6	4,3	4,3	4,3
Охорона навколишнього природного середовища....	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Житлово-комунальне господарство.....	0,9	0,9	1,0	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
Охорона здоров'я.....	6,5	6,7	7,4	7,3	7,1	7,2	7,2	7,2	7,2
Відпочинок, культура і релігія.....	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
Освіта.....	4,9	5,0	5,3	5,3	5,1	5,0	5,0	5,0	4,9
Соціальний захист.....	17,0	17,5	19,4	19,3	19,0	19,4	19,5	19,4	19,2
Видатки (всього):									
% ВВП.....	44,6	46,3	50,1	49,9	48,6	48,9	48,6	48,1	47,2
трлн. євро.....	5,80	6,04	6,16	6,39	6,41	6,58	6,60	6,74	6,95

* Eurostat. General government expenditure by function (COFOG) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/database>.

Причиною таких змін стало спрямування фіскальної політики в ЄС щодо бюджетних видатків на вирішення завдань фіскальної консолідації у 2011, 2013 і 2014 рр., коли частка видатків відносно ВВП знизилася, відповідно, на 1,3 процентного пункта, 0,3 процентного пункта і 0,5 процентного пункта. За підсумками 2014 р., було досягнуто рекомендований Єврокомісією норматив бюджетного дефіциту у 3% ВВП. Проте зниження рівня видатків відносно ВВП продовжувалось і у 2015 р., коли він скоротився на 0,9 процентного пункта.

Таким чином, протягом останніх років з метою підтримання економічного зростання та фінансової стабільності в ЄС політика видатків зводилася не тільки до внесення змін до їх рівня відносно ВВП, але й до коригування їх структури. Значно збільшено видатки, що розглядаються як сприятливіші для поступального розвитку економіки та підтримання фінансової стабільності. Зросли витрати на соціальний захист, на охорону здоров'я та освіту, на економічний розвиток.

Значні зміни характерні також для розподілу видатків за функціональною класифікацією для різних країн ЄС (табл. 3).

Таблиця 3

Показники видатків сектору загального державного управління за функціональною класифікацією у групі держав – членів ЄС у 2015 р. *

(% ВВП)

Показники	Країни								
	ЄС-28	Австрія	Велико-британія	Іспанія	Італія	Німеччина	Польща	Португалія	Франція
Загальнодержавні послуги.....	6,2	6,9	4,5	6,5	8,4	5,9	4,9	8,1	6,3
Оборона.....	1,4	0,6	2,1	1,0	1,2	1,0	1,6	1,1	1,8
Громадський порядок і безпека.....	1,8	1,4	2,0	2,0	1,9	1,6	2,2	2,1	1,6
Економічний розвиток.....	4,3	6,2	3,1	4,4	4,1	3,1	4,6	5,1	5,7
Охорона навколишнього природного середовища.....	0,8	0,4	0,8	0,9	1,0	0,6	0,6	0,4	1,0
Житлово-комунальне господарство.....	0,6	0,4	0,5	0,5	0,6	0,4	0,7	0,5	1,1
Охорона здоров'я....	7,2	8,0	7,6	6,2	7,1	7,2	4,7	6,2	8,2
Відпочинок, культура і релігія.....	1,0	1,2	0,7	1,3	0,7	1,0	1,1	0,8	1,3
Освіта.....	4,9	5,0	5,1	4,1	4,0	4,2	5,2	6,0	5,5
Соціальний захист	19,2	21,7	16,4	17,1	21,5	19,0	15,9	18,3	24,6

* Eurostat. General government expenditure by function (COFOG) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/database>.

Динаміку показників видатків сектору загального державного управління за функціональною класифікацією відображено на рисунку 2.

Найбільш істотними виявилися відмінності у фінансуванні соціального захисту. Водночас спостерігались і помітні відхилення в динаміці показників інших складових видатків розглянутої групи держав – членів ЄС.

Якщо аналізувати видатки загального уряду за економічною класифікацією, то виявляється, що протягом окресленого періоду мали місце тенденції до збільшення проміжного споживання, підвищення рівня оплати праці у державному секторі (за 2009–2014 рр. цей показник перевищив досягнутий у 2007 р.) і повернення його у 2015 р. до показника 2007 р. Зменшилися процентні платежі по державних зобов'язаннях (хоча у 2010–2013 рр. вони були вищими, ніж у 2007 р.). Збільшилися бюджетні субсидії (у 2015 р. вони були на 0,2 процентного пункта вищими, ніж у 2007 р.). Значно зросли соціальні пільги (у 2015 р. вони перевищували відповідний показник 2007 р. на 2,5 процентного пункта). Водночас зменшилися капітальні трансферти і капітальні інвестиції*.

* Government finance statistics – Summary tables. Data 1995–2015. 2/2016. Statistical Books [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7718630/KS-EK-16-002-EN-N.pdf>.

Замість нарощування обсягів державного сектору науковці рекомендують розширити залучення приватного сектору до надання публічних послуг (через аутсорсинг непрофільних функцій, публічно-приватне партнерство, концесії та ін.), що стане фактором пом'якшення тиску на публічні фінанси *.

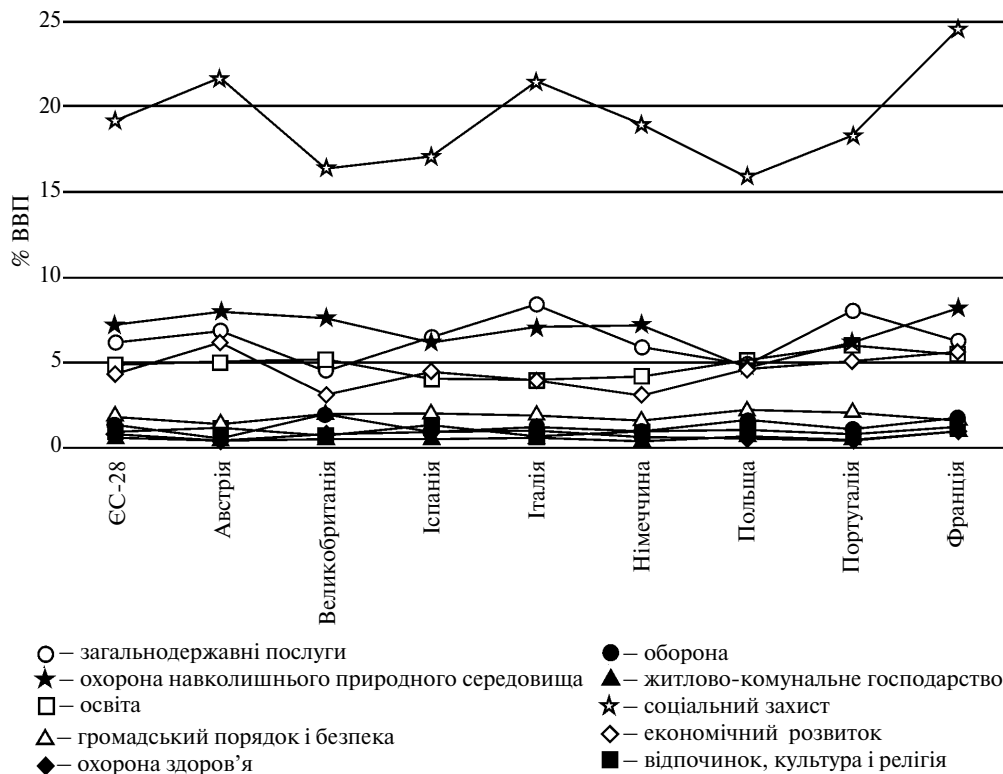

Рис. 2. Показники видатків сектору загального державного управління за функціональною класифікацією у групі держав – членів ЄС у 2015 р.

Досвід внесення змін до політики видатків у державах – членах ЄС у після-кризовий період доцільно врахувати при проведенні фіскальної політики в Україні. У нас державні фінанси обтяжені надмірними зобов'язаннями щодо підтримки окремих сфер економічної діяльності, державних соціальних фондів, фінансового сектору, соціальних програм. Тиск на державний бюджет посилюється внаслідок ведення бойових дій на Сході країни, зростання внутрішньої міграції, скорочення робочих місць, втрат людського капіталу та активів у Криму. Значними залишаються обсяги активів державних корпорацій, діяльність яких посилює фіскальні ризики. Наслідками стали істотні розриви між видатками та доходами сектору загального державного управління, що, у свою чергу, вимагає додаткового фінансування за рахунок збільшення державного боргу.

Фіскальна політика у нашій державі потребує серйозних змін, які б спрямовувалися на вирішення цілого комплексу проблем. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено наближення фіскальної політики в Україні до політики ЄС відповідно до основоположних принципів макроекономічної стабіль-

* Public Expenditure Reform: Making Difficult Choice / IMF, April 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2014/01/pdf/fmc2.pdf>.

ності, збалансованості державних фінансів і платіжного балансу *. З одного боку, такий курс вимагає продовження фіскальної консолідації, а з іншого – фіскальна політика має спрямовуватися на підтримання економічного зростання, забезпечення стабільної фінансової ситуації, а також рівня життя громадян. В аспекті досвіду проведення фіскальної політики у державах – членах ЄС для здійснення фіскального коригування доцільно продовжити зміни щодо бюджетних видатків.

Запровадження заходів жорсткої економії в Україні (з боку як видатків, так і доходів) не можна вважати доцільним, враховуючи досвід держав – членів ЄС. Водночас заслуговують на увагу теоретичні напрацювання, що дістали практичні підтвердження в ЄС, про необхідність внесення змін до структури бюджетних видатків зі спрямуванням на підтримання економічного зростання, фінансової стабільності та фінансування соціальних програм. Важливими є питання, пов'язані з обмеженням субсидій державним підприємствам і державним цільовим фондам, скороченням допомоги фінансовому сектору, недопущенням отримання корупційних доходів у ході розподілу та виконання бюджетних видатків.

Висновки

Існують різні підходи до проведення видаткової політики протягом економічного циклу: допущення збільшення видатків, заперечення використання грошової емісії для фінансування дефіциту, пропозиції щодо стримування публічного боргу та підтримання економічного зростання. Важливого значення набувають рішення політиків, зумовлені суто інституційними факторами. Якість видаткової політики залежить від стратегічних цілей та першочергових завдань не тільки розвитку державних фінансів, але й забезпечення поступальної динаміки країни в цілому. Вона повинна здійснюватися з урахуванням загальнодержавних інтересів, а не залежати від тиску окремих груп і політичних партій. Тому необхідно застосовувати дійові механізми контролю з боку парламенту і громадських організацій за бюджетними видатками.

Заходи фіскальної консолідації, що здійснюються в ЄС у післякризовий період, викликають як позитивні, так і негативні впливи на економічний і соціальний розвиток. З огляду на це, такі заходи мають націлюватися не тільки на фіскальне коригування, але й одночасно на досягнення запланованих результатів з підтримання економічного зростання та зайнятості.

У післякризовий період показники видатків публічних бюджетів у ЄС зазнали досить значних змін. Виявилася необхідність створення безпечного клімату для розвитку бізнесу, проведення операцій у фінансовій сфері, розвитку ринку праці, реалізації міжнародних контрактів. Публічні видатки підтримують економічне зростання у випадках, коли вони направляються на фінансування публічної інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, НДДКР, покращення соціального захисту, підтримання громадського порядку і безпеки, охорони навколишнього природного середовища. Водночас публічні трансферти і видатки на споживання можуть справляти негативні впливи на економічне зростання.

Різні категорії видатків здійснюють неоднакові впливи на підтримання економічного зростання і фінансової стабільності. Необхідно підвищувати результа-

* Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

тивність пріоритетних видатків та обмежувати непраіоритетні (зокрема, трансферти і субсидії).

Досвід внесення змін до політики публічних видатків набуває важливого значення для проведення фіскальної політики в Україні. З одного боку, необхідно продовжувати фіскальну консолідацію з метою обмеження показників бюджетного дефіциту і державного боргу. З іншого боку, потрібно підтримувати економічне зростання, стабілізацію фінансової ситуації, а також підвищення реальних доходів населення. Важливо змінити структуру видатків зі спрямуванням її на підтримання економічного зростання і фінансової стабільності, а також на вирішення соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. John Maynard Keynes: The Man Who Transformed the Economic World [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.investinganswers.com/education/economics/john-maynard-keynes-man-who-transformed-economic-world-621>.
2. Фридмен М. Количественная теория денег ; [пер. с англ.]. — М. : Альфа пресс, 1996. — 131 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки ; [пер. з нім. С.І. Терещенко та О.О. Терещенка] ; [передмова та наук. редагування В.М. Федосова]. — К. : Либідь, 2000. — 654 с.
4. Balcerowicz L., Rzońca A., Kalina L. and Łaszek A. Economic Growth in the European Union. — 76 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.lisboncouncil.net/growth/documents/LISBON_COUNCIL_Economic_Growth_in_the_EU%20\(1\).pdf](http://www.lisboncouncil.net/growth/documents/LISBON_COUNCIL_Economic_Growth_in_the_EU%20(1).pdf).
5. Премчанд А. Управление государственными расходами. — Вашингтон : Международный валютный фонд, 1994. — 278 с.

References

1. John Maynard Keynes: The Man Who Transformed the Economic World, available at: <http://www.investinganswers.com/education/economics/john-maynard-keynes-man-who-transformed-economic-world-621>.
2. Friedman M. *Kolichestvennaya Teoriya Deneg* [Studies in the Quantity Theory of Money]. Moscow, Alfa press, 1996 [in Russian].
3. Blankart Ch. *Derzhavni Finansy v Umovakh Demokratii: Vstup do Finansovoi Nauky* [Public Finances in a Democracy: Introduction to Financial Science]. V.M. Fedosov (Ed.). Kyiv, Lybid', 2000 [in Ukrainian].
4. Balcerowicz L., Rzońca A., Kalina L. and Łaszek A. Economic Growth in the European Union, available at: [http://www.lisboncouncil.net/growth/documents/LISBON_COUNCIL_Economic_Growth_in_the_EU%20\(1\).pdf](http://www.lisboncouncil.net/growth/documents/LISBON_COUNCIL_Economic_Growth_in_the_EU%20(1).pdf).
5. Premchand A. *Upravlenie Gosudarstvennymi Raskhodami* [Public Expenditure Management]. Washington, D.C., International Monetary Fund, 1994 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26 квітня 2017 р.
